

КОМПЕТЕНТНІСНИЙ ПІДХІД ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ СУЧАСНОГО ВЧИТЕЛЯ

Анотація. У статті розглядаються теоретичні питання компетентнісного підходу в системі загальноосвітніх навчальних закладів як один із ефективних засобів підвищення професійної майстерності сучасного вчителя. Звертається увага на сутність і взаємозв'язок понять «компетентність» та «компетенція».

Ключові слова: Болонський процес, оновлення змісту та якості освіти, вчитель, компетентнісний підхід, компетенція, компетентність, кваліфікація

Аннотация. В статье рассматриваются теоретические вопросы компетентностного подхода в системе общеобразовательных учебных заведений как одного из эффективных способов роста профессионального мастерства современного учителя. Обращается внимание на сущность и взаимосвязь понятий «компетентность» и «компетенция».

Ключевые слова: Болонский процесс, обновление содержания и качества образования, учитель, компетентностный подход, компетенция, компетентность, квалификация.

Annotation. The theoretical questions of the competent approach as one of the effective methods of improving modern teachers' professional skills in the system of secondary educational institutions are considered in this article. Special attention is paid to the essence and interconnection of concepts "competency" and "competence".

Key words: Bologna process, renewal of the contents and the quality of education, a teacher, competent approach, competence, competency, qualification.

Актуальність і необхідність вивчення компетентнісного підходу в системі освіти обумовлена постійно зростаючими вимогами ринку праці, стрімкими технологічними змінами, глобалізацією, у тому числі зростанням академічної і трудової мобільності педагогічних працівників. Необхідність розвитку професійної компетентності вчителів, який відповідає запитам сучасної економіки і соціокультурного розвитку суспільства ми розглядаємо як необхідну умову і пріоритетний напрямок модернізації системи педагогічної освіти.

Впровадження компетентнісного підходу у загальноосвітній школі є одним із важливих концептуальних положень оновлення змісту та якості освіти. Сучасний навчальний заклад має сприяти розвитку демократичної

культури, формуванню, необхідних для проживання у європейському співтоваристві компетентностей, політико-правових і соціально-економічних знань.

Сьогодні формування освітніх цілей відбувається не на рівні держав, а на міждержавному, міжнаціональному рівнях, коли основні пріоритети освіти й цілі проголошуються в міжнародних конвенціях та документах і є стратегічними орієнтирами міжнародної спільноти. Держави формують освітню політику, спрямовану безпосередньо на їх інтеграцію в міжнародні співтовариства. Зокрема це стосується Болонської декларації.

У світлі приєднання України до Болонського процесу змін потребує процес навчання у всіх ланках освіти.

Важливим нині є не тільки об'єм знань, а й уміння ними оперувати, бути готовим змінюватись та пристосовуватись до нових потреб ринку праці, оперувати й управляти інформацією, активно діяти, швидко приймати рішення, навчатись упродовж життя. Прогресивна освітня спільнота сьогодні ставить перед собою нове завдання – сформувати у школяра та дорослої людини вміння вчитися. Це вміння в системі загальної середньої освіти формується шляхом компетентнісно-орієнтованого підходу до навчання.

Саме розвиток у особистості життєво важливих компетентностей може дати людині можливості орієнтуватись у сучасному суспільстві, інформаційному просторі, швидкоплинному розвитку ринку праці, подальшому здобутті освіти.

Компетентнісно-орієнтований підхід до формування змісту освіти став новим концептуальним орієнтиром сучасних шкіл України.

Пріоритети загальноєвропейської освіти полягають у наданні молодому поколінню знань про спільну європейську спадщину та практичних умінь адаптуватись до життя і навчання в різних країнах Європи, бути мобільними, соціально адаптованими, здатними до комунікації і захисту своїх прав.

Переорієнтація сучасної професійно-педагогічної освіти на європейські стандарти, передбачає, у першу чергу, підготовку компетентного фахівця,

здатного практично діяти, застосовувати індивідуальні техніки та досвід успішних дій у ситуаціях професійної діяльності та соціальної практики.

У відповідності з модернізацією української освіти основною метою професійної освіти є: підготовка кваліфікованого працівника відповідного рівня та профілю, який є конкурентоспроможним на ринку праці, компетентного, відповідального, який вільно володіє своєю професією та орієнтується в суміжних областях діяльності, здатного до ефективної праці за спеціальністю на рівні світових стандартів, готового до постійного професійного росту, соціальної та професійної мобільності.

На сучасному етапі спостерігається певна незадоволеність рівнем надання освітніх послуг загальноосвітньою школою з боку батьків, дітей, вчителів. Невідповідність якості освіти потребам сьогодення та запитам суспільства породили необхідність у якісно іншій підготовці педагогів, яка дозволяє поєднувати фундаментальність професійних базових знань з інноваційністю мислення та практично-орієнтованим, дослідницьким підходом до розв'язання конкретних освітянських проблем.

Міжнародна освітня практика свідчить, що поняття «компетентність» виступає як центральне, свого роду «вузлове» поняття в оновленні змісту навчання, оскільки має інтеграційну природу, органічно поєднуючи професійні знання, навички й особистісні риси фахівця.

Компетентнісний підхід в освіті ґрунтується, перш за все, на міждисциплінарних, інтегрованих вимогах до результату освітнього процесу. У матеріалах Болонської декларації підкреслюється, що використання терміну «компетентність» або «компетенція» для визначення цільових установок освіти знаменує зрушення від традиційних норм оцінювання до комплексної оцінки професійної і соціальної підготовленості педагогічних працівників. Це означає трансформацію освітньої системи в напрямку більшої адаптації до світу праці в довгостроковій перспективі, а також формування у людини здатності до навчання впродовж усього життя [24]. Результатом освіти «повинне бути становлення людини, здатної до співпереживання, готової до вільного

гуманістично орієнтованого вибору, індивідуального інтелектуального зусилля і самостійної, компетентної і відповідальної дії в політичному, економічному, професійному і культурному житті, яка поважає себе й інших, терпима до представників інших культур і національностей, незалежна в думках і відкрита для іншого погляду й несподіваної думки» [10, 51].

Традиційна орієнтація професійної освіти на підготовку вчителя-предметника не може забезпечити такої готовності, тому виникає проблема перегляду цільових установок, уточнення критеріїв професійної підготовки педагогічних кадрів у контексті компетентнісного підходу. Тому сьогодні ставить перед професійною освітою завдання орієнтуватися на підготовку кадрів, що володіють високим рівнем компетентності. Щоб перейти до більш цілісної моделі освіти, де ключовими орієнтирами є досвід, компетентність, суб'єктність, необхідна не заміна однієї моделі іншою, а постійне співіснування двох парадигм: знаннєво-предметної і культурно-компетентнісної.

Ознайомлення з психолого-педагогічною літературою з проблеми компетентнісного підходу показує, що єдине його тлумачення відсутнє, як відсутнє і загальноприйняте визначення компетентності. Слід зазначити, що в педагогічних дослідженнях зустрічаються поняття «професійна компетентність», «професійно-педагогічна компетентність» і «педагогічна компетентність», які часто вживаються як синоніми.

Останнім часом у науковій літературі поряд із гуманізмом, демократизмом, духовною культурою, комунікативністю, організаторським талантом чільне місце посідає компетентність як одна з головних якостей особистості вчителя. Якщо звернутися до словникових джерел, то «Словник іноземних мов» пояснює «компетентність» як володіння знаннями, які дозволяють судити про будь-що, висловлювати вагому авторитетну думку [19]. За новим тлумачним словником української мови компетентна людина визначається як така, що має достатні знання у будь-якій галузі, яка добре обізнана, тямуща у будь-чому [13]. Відповідно в словнику професійної освіти

«компетентність» тлумачиться як «сукупність знань і вмінь, необхідних для ефективно професійної діяльності, вміння аналізувати, передбачати наслідки професійної діяльності, використовувати інформацію» [14, 149].

Автори тлумачних словників визначають компетентність як обізнаність, ерудованість, авторитетність, інформованість.

Всі дослідники, що вивчали природу компетентності, звертають увагу на її багатогранний, різноплановий та системний характер.

До останнього часу в психолого-педагогічних дослідженнях переважав діяльнісний підхід до визначення природи компетентності. Однак в останні роки з'явилися роботи науковців, в яких простежується підхід до розгляду цього складного явища з позицій та можливостей декількох наук одночасно. Вчена Н. Єфремова [6], дотримуючись синергетичного підходу, визначає поняття «компетентність» як узагальнені та глибоко сформовані якості особистості, її здатність найбільш універсально використовувати та застосовувати одержані знання та навички; сукупність знань, умінь та навичок, які дозволяють суб'єкту пристосуватись до мінливих умов; здатність діяти та виживати в даних умовах. До даного переліку вчений А. Хуторський, спираючись на позиції особистісно орієнтованого навчання, додає сукупність змістових орієнтацій, які необхідні для продуктивної діяльності [21, 22].

За англійським психологом Джоном Равеном [16], компетентність – це специфічна здатність, необхідна для ефективного виконання конкретної дії в конкретній предметній галузі, яка включає вузькоспеціальні знання, особливого роду предметні навички, способи мислення, а також розуміння відповідальності за свої дії. Вчений А. Бермус [1] вважає, що компетентність – це системна єдність, яка інтегрує особистісні, предметні та інструментальні особливості та компоненти. Науковець Ю. Татур [20] відмічає, що компетентність виступає як якість, характеристика особистості, яка дозволяє їй вирішувати, виносити судження в певній галузі. Основою цієї якості виступають знання, поінформованість, досвід соціально-професійної діяльності людини. Тим самим підкреслюється збірний, інтегративний характер поняття

«компетентність». На думку дослідника М. Чошанова [23], компетентність – це не лише володіння знаннями, а постійне намагання до їх оновлення та використання в конкретних умовах, тобто здобуття оперативних та мобільних знань; це гнучкість та критичність мислення, що здатна обирати найбільш оптимальні та ефективні рішення та відкидати хибні. Дослідник В. Синенко [17, 18] вважає, що компетентність – це деяка перспектива, яка тією чи іншою мірою доступна даному фахівцю через його індивідуальні можливості та різні об'єктивні фактори.

В останні роки у багатьох країнах підготовка кадрів, орієнтована на розвиток компетентності, є найбільш розповсюдженою концепцією, де підкреслюється, що поняття «компетентність» ширше, ніж поняття «кваліфікація». Воно означає не тільки професійні знання, навички і досвід у даній спеціальності, але й відношення до справи, визначені (позитивні) схильності, інтереси і прагнення, а також здатність ефективно використовувати знання й уміння, особистісні якості для забезпечення необхідного результату на конкретному робочому місці в даній обстановці.

У Словнику з педагогіки Г. Коджаспірова (2005) поняття «компетентність» трактується як «особисті можливості посадовця і його кваліфікація (знання, досвід), що дозволяє брати участь в розробці певного кола рішень або вирішувати питання самому, завдяки наявності у нього певних знань, навичок; рівень освіченої особи, який визначається ступенем оволодіння теоретичними засобами пізнавальної або практичної діяльності» [9, 133]. Ми погоджуємося з думкою, що компетентність – категорія оцінна, вона характеризує людину як суб'єкта спеціалізованої діяльності, де розвиток здібностей людини дає їй можливість виконувати кваліфіковану роботу, ухвалювати відповідальні рішення в проблемних ситуаціях, планувати й здійснювати дії, що приводять до раціонального й успішного досягнення поставленої мети .

Вчена А. Маркова (1996) визначає компетентність як «індивідуальну характеристику ступеня відповідності вимогам професії», як «володіння людиною здатністю й умінням виконувати певні трудові функції» [12, 31].

Науковець Е. Зеєр (2005) під компетентністю розуміє сукупність знань, умінь, досвіду, відображену в теоретико-прикладній підготовленості до їх реалізації в діяльності на рівні функціональної грамотності [7].

Дослідник Ю. Ємельянов вважає, що компетентність – це рівень навченості соціальним й індивідуальним формам активності, яка дозволяє індивіду в рамках своїх здібностей і статусу успішно функціонувати в суспільстві [4, 5].

Широке визначення поняття „компетентності” дає і вчений І. Зязюн, розкриваючи його в соціально-педагогічному контексті, вважаючи, що „компетентність як екзистенціональна властивість людини є продуктом власної життєтворчої активності людини, ініційованої процесом освіти” [8, 11]. „Компетентність, як властивість індивіда, існує в різних формах: як високий рівень умілості, як спосіб особистісної самореалізації (звичка, спосіб життєдіяльності, захоплення); як деякий підсумок саморозвитку індивіда, форма вияву здібностей і ін.” [8, 17].

Питання професійної компетентності спеціаліста приваблює увагу і сучасних зарубіжних вчених. Науковці країн США, Англії, Германії (G. Moskowitz, R.L. Oxford, R.C. Scarcella, E. Tarone, G. Yule) акцентують увагу на соціальній цінності особистісних якостей сучасного працівника.

Ми погоджуємося з С. Батишевою, що компетентність – це поняття, що позначає якість, від якого залежать життєві і трудові успіхи фахівця [15]. Визначимо лінгвістичне тлумачення цього поняття.

У вітчизняній педагогічній літературі зустрічаються і поняття “компетенція” (“компетенції”, “групи компетенцій”), і поняття “компетентність” (“групи компетентностей”). Наприклад, поруч зустрічаємо вжиті в однаковому значенні терміни “комунікативна, мовленнєва, мовна компетенція” [3, 2], і “життєва і соціальна компетентність” [3, 1]. Великий

тлумачний словник сучасної української мови подає схожі трактування цих загальних понять [2, 445], а саме: „компетенція: 1) добра обізнаність із чим-небудь; 2) коло повноважень якої-небудь організації, установи чи особи”; „компетентний – 1) який має достатні знання в якій-небудь галузі, який з чим-небудь добре обізнаний, тямущий; який ґрунтується на знанні, кваліфікований; 2) який має певні повноваження, повноправний, повновладний”.

Ця схожість не є випадковою, адже ці поняття походять з одного джерела: з латинської „competentia” – узгодженість, відповідність, а „compete” – відповідати, бути годящим, здатним [11, 217]. Латинсько-російський словник розкриває поняття компетенція, якщо воно походить від латинськ. competere (домагаюся; відповідаю, підходжу), як знання і досвід у тій чи іншій галузі. Якщо поняття «компетенція» походить від латинськ. competentia, то воно трактується як коло питань, у яких певна особа має пізнання, досвід. Звідси компетентний (від латинськ. competens) – знаючий, обізнаний у певній галузі.

Фахівці Міжнародної комісії Ради Європи (програма Definition and Selection of Competencies) визначають поняття компетентності (competency) як здатність успішно задовольняти індивідуальні та соціальні потреби і виконувати поставлені завдання.

Компетентність побудована на комбінації взаємовідповідних пізнавальних відношень та практичних навичок, цінностей, емоцій, поведінкових компонентів, знань і вмінь, всього того, що можна мобілізувати для активної дії.

Міжнародною Організацією економічного співробітництва та розвитку професійна компетентність трактується як здатність успішно відповідати вимогам або виконувати завдання (діяльність), що складається з когнітивних та не когнітивних компонентів.

Нам імпонує думка про те, що компетентність учителя фіксує суспільно визнаний комплекс певного рівня знань, умінь, навичок, ставлень, завдяки яким педагог здатний здійснювати складні поліфункціональні, поліпредметні, культуродоцільні види діяльності.

Ми схильні вважати, що поняття компетенцій та компетентності значно ширше за поняття «знання, вміння, навички», тому що містять: спрямованість особистості (мотивацію, ціннісні орієнтації); здібності особистості до подолання стереотипів, відчуття проблеми, прояв принциповості, гнучкість мислення; характер особистості – самостійність, цілеспрямованість, вольові якості.

На нашу думку, компетентність - це володіння людиною відповідною компетенцією у певній галузі діяльності, яка включає її особисте ставлення до галузі чи до предмета діяльності.

Необхідно відзначити, що компетентності – це одиниці ринкової економіки, які беруть свій початок не в педагогіці, а в сфері економіки, управління та підготовки кадрів.

Щоб не виникали “труднощі перекладу”, необхідно розмежувати ці поняття, враховуючи вітчизняні мовні стереотипи. Поняття “компетенція” традиційно вживається у значенні “коло повноважень”, “компетентність” же пов’язується з обізнаністю, авторитетністю, кваліфікованістю. Тому при розгляді педагогічних процесів доцільно використовувати саме термін “компетентність”.

Ми вважаємо, що компетентність притаманна людині, а компетенції – діям. Тобто, компетенції розглядаються як заздалегідь задана соціальна норма (зразок тих дій, якими мають оволодіти професійно педагоги, інакше – стандарт).

Компетентність – це реальна здатність до досягнення мети чи результату. Ступінь сформованості компетентності у відповідності із заданими компетенціями зазначається кваліфікацією. Під кваліфікацією ми розуміємо офіційне визнання результату формування у суб’єктів навчання компетентностей, визначених нормативними освітніми документами для певної галузі діяльності.

Тому, якщо розробити технологію вимірювання ступеня сформованості компетентності, можна визначити кваліфікацію працівника, зокрема вчителя загальноосвітнього навчального закладу.

Природа компетентності така, що хоч вона є продуктом учіння, але вона не прямо впливає з нього, а є наслідком саморозвитку індивіда, його не стільки „технологічного”, скільки особистісного зростання, цілісної самоорганізації і синтезу діяльнісного й особистісного досвіду. Отже, компетентність – це така форма існування знань, умінь, освіченості в цілому, які зумовлюють особистісну самореалізацію, знаходження тим, хто навчається, свого місця у світі, внаслідок чого освіта, що приводить до компетентності, високо мотивована і по-справжньому особистісно орієнтована, тобто забезпечує максимальну затребуваність особистісного потенціалу. Компетенція – це сукупність взаємопов’язаних якостей особистості (знань, умінь, навичок, способів діяльності), які є заданими до відповідного кола предметів і процесів та необхідними для якісної продуктивної дії по відношенню до них; готовність людини до вирішення завдань професійної та непрофесійної діяльності на основі використання особистістю внутрішніх і зовнішніх ресурсів. Компетентнісний підхід у сфері освіти – нове явище, що мало досліджене. В освіті він ґрунтується на міждисциплінарних, інтегрованих вимогах до результату освітнього процесу. Компетентнісний підхід – це конкретне формулювання мети діяльності як компетенцій, необхідних (важливих) у професійній діяльності фахівця. Він забезпечує відповідну підготовку запитам ринку праці, відповідно підвищує конкурентоздатність робітників, ефективність їх професійної адаптації і діяльності. Формалізація мети мовою професійних дій та їх результатів дозволяє отримувати незалежну оцінку і сертифікації отриманих кваліфікацій, спрощувати систему управління якістю професійної підготовки.

Таким чином, ми розглянули поняття «компетентнісний підхід», «компетентність», «компетенція»; розкрили взаємозв’язок між ними.

Наше подальше дослідження буде спрямоване на визначення суті, змісту, характеристики професійної компетентності вчителя загальноосвітнього навчального закладу; поєднання з управлінськими впливами та діями адміністрації щодо розвитку професійної компетентності працівників педагогічного колективу й створенням відповідних умов для цього; розробку факторно-критеріальних моделей вимірювання рівня професійної компетентності вчителя. Технологічна складова дослідження має розкрити, як за допомогою моніторингу можна стимулювати процес розвитку компетентності на рефлексивній основі. Над цим ми будемо працювати, розробляючи тему нашого дослідження.

Література

1. Бермус А.Г. Проблемы и перспективы реализации компетентностного подхода в образовании [электронный ресурс] / Бермус А.Г. // Интернет–журнал "Эйдос". – 2005. – 10 сентября. – Режим доступа к журн.: <http://www.eidos.ru/journal/2005/0910-12.htm>.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К. : Ірпінь: ВТФ "Перун", 2001. – 1440 с.
3. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти // Освіта України. – 2004. – №5. – (Постанова КМ України від 14 січня 2004 р. №24).
4. Емельянов Ю.Н. Активное социально-психологическое обучение / Ю.Н. Емельянов. – Л. : ЛГУ, 1985. – 167 с.
5. Емельянов Ю.Н. Теория формирования и практика совершенствования коммуникативной компетентности / Ю.Н. Емельянов. – М. : Просвещение, 1995. – 183 с.
6. Ефремова Н.Ф. Современные тестовые технологии в образовании / Н.Ф. Ефремова. – М. : Логос, 2003. – 208 с.
7. Зеер Э.Ф. Модернизация профессионального образования: компетентностный подход: учебное пособие / Зеер Э.Ф., Павлова А.М., Сыманюк Э.Э. – М. : Московский психолого-социальный институт, 2005. – 216 с.

8. Зязюн І.А. Філософія поступу і прогнозу освітньої системи / І.А. Зязюн // Педагогічна майстерність: проблеми, пошуки, перспективи: Монографія. – К.-Глухів: РВВ ГДПУ, 2005. – 10–18 с.
9. Коджаспирова Г.М. Словарь по педагогике / Г.М. Коджаспирова, А.Ю. Коджаспиров. – Москв : ИКЦ «МарТ»; Ростов н/Д: Изд. центр «МарТ», 2005. – 133 с.
10. Краевский В.В. Общие основы педагогики: учебное пособие для студентов и аспирантов педвузов / В.В. Краевский. – М. – Волгоград: Перемена, 2002, – 163 с.
11. Латинско-русский словарь / [под. ред. И.Х. Дворецкого]. – М. : Русский язык, 1976. – 217 с.
12. Маркова А.К. Психология профессионализма / А.К. Маркова. – М., 1996. – 308 с.
13. Новий тлумачний словник української мови: [в трьох томах] / [уклад. В. Яременко, О. Сліпущко]. – II вид. – К. : Аконіт, 2005. – 2717 с.
14. Професійна освіта: словник. Навч. посібник / [уклад. С. Гончаренко та ін.; за ред. Н. Ничкало]. – К. : Вища школа. – 2000. – 149 с.
15. Профессиональная педагогика / [под ред. С.Я. Батышева]. — М. : Профессиональное образование, 1999. – 904 с.
16. Равен Дж. Компетентность в современном обществе: выявление, развитие и реализация / Дж. Равен; [пер. с англ.]. – М. : «Когито-Центр», 2002. – 396 с.
17. Синенко В.Я. Профессионализм учителя / В.Я. Синенко // Педагогика. – 1999. – № 5.
18. Синенко В.Я. Профессионализм как категория педагогической науки/ Современный учитель: стандарты профессионализма. Сб. научно-методических статей / В.Я. Синенко. – Новосибирск : НИПКиПРО, 2000.
19. Современный словарь иностранных слов. – М. : Русский язык, 2001. – 742 с.
20. Татур Ю.Г. Компетентность в структуре модели качества подготовки специалиста / Ю.Г. Татур // Высшее образование сегодня. – 2004. – №3.
21. Хуторской А.В. Ключевые компетенции и образовательные стандарты [Электронный ресурс] / А.В. Хуторской // Интернет-журнал "Эйдос". – 2002. – 23 апреля. – Режим доступа к журн.: <http://www.eidos.ru/journal/2002/0423.htm>,
22. Хуторской А.В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования [Электронный ресурс] / А.В. Хуторской / [Доклады 4–й Всероссийской дистанционной августовской педагогической конференции "Обновление российской школы" (26 августа – 10 сентября 2002 г.)]. – Режим доступа к журн.: <http://www.eidos.ru/conf>
23. Чошанов М.А. Гибкая технология проблемно-модульного обучения / М.А. Чошанов – М. : Народное образование, 1996. – 160 с.

24. The Bologna Declaration on the European space for Higher education an explanation.
Bologna, 1999.